

7.11/12
19/10/68

ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

1

«РАДЯНСЬКА ШКОЛА»

1957

Характер та його виховання у дітей дошкільного віку

П. ЧАМАТА,

кандидат педагогічних наук

В складному психічному житті особистості визначне місце посідають ті її риси, які об'єднуються нами в понятті характер. Вони відіграють виключно важливу роль в житті і діяльності людини. Це видно уже з того, як часто слово «характер» ми вживаємо в нашому повсякденному житті. Так, ми вказуємо, що одна людина має хороший характер, а інша — поганий, що в одній людині характер сильний, твердий, а в іншій — слабкий, м'який, що є люди з характером, а є безхарактерні.

Що ж таке характер? Який зміст ми вкладаємо в це поняття?

Слово «характер» грецького походження. Спочатку воно включало в себе сукупність примет або ознак, які відрізняють одну людину від інших людей. Схарактеризувати людину — це означало визначити ті суттєві риси, в яких виявляється її індивідуальна своєрідність. Пізніше в поняття характер стали включати тільки ті риси людини, що характеризують властивий їй спосіб діяння, спосіб поведінки в суспільстві.

Риси характеру людини досить численні і різноманітні. Одні з них виявляються в її поведінці і діяльності, інші — в ставленні до колективу, до суспільства. У кожній людини є свої, найбільш характерні для неї особливості, що найповніше ви-

являють її індивідуальність. Так, про одну людину говорять, що вона працьовита, скромна, чесна, одверта, людина-колективіст, а про іншу — що вона лінива, хвалькувата, самовпевнена, нечесна, егоїстична і ін. Подібні особливості людей бувають досить стійкі і накладають відбиток на всю їх поведінку та діяльність, на те, як вони ставляться до інших людей і до самих себе. Своєрідне поєднання у людини цих рис і становить собою її психічний склад, її характер.

Яка ж природа характеру людини?

В буржуазній психології і раніше, а подекуди і тепер, висловлювалася думка, що характер дається людині від народження. Такої думки дотримувався, наприклад, німецький психіатр і психолог Е. Кречмер. Він твердив, що характер людини обумовлюється особливостями в будові її тіла, внутрішніх органів, органів чуття, нервової системи. Оскільки всі ці особливості фізичної конституції людини, вказує Е. Кречмер, вроджені, то і характер її вроджений.

Ця думка є помилковою. З готовими характерами люди не народжуються. Характер кожної людини формується в процесі її розвитку, її взаємин з зовнішнім світом, навчання, виховання. З народження є у неї лише певні передумови до розвитку

характеру. До цих передумов, насамперед, належать особливості в будові нервової системи людини, тип її нервової системи. В дослідженнях акад. І. П. Павлова виявлено, що люди народжуються з різними типами нервової системи, що виявляється в різному співвідношенні у них процесів збудження та гальмування. Але сам по собі тип нервової системи не визначає характеру людини. Характер, на думку Павлова, завжди становить собою *сплав* із типу нервової системи (генотип) та тих тимчасових нервових зв'язків, асоціацій (фенотип), які виробляються у людини в процесі її життя, в результаті її взаємин з зовнішнім середовищем.

При певних умовах життя у людини виробляється злагоджена система тимчасових нервових зв'язків, навичок, звичок, яка названа акад. Павловим динамічним стереотипом. З його допомогою людина і пристосовується до своїх умов життя. Але при зміні умов життя людини змінюється і та система нервових зв'язків, з допомогою якої вона до цих умов пристосовується, змінюється її динамічний стереотип. Звичайно, встановлення, переробка динамічного стереотипу залежить певною мірою від типу нервової системи людини. Останній виявляється в легкості або трудності встановлення систем тимчасових нервових зв'язків, стійкості або податливості динамічних стереотипів новим впливам і т. д. Але встановлення, перероблення динамічних стереотипів людини залежить і від життєвих обставин, від динаміки і змісту тих впливів (навчальних, виховних), яких зазнає людина. Саме ці впливи визначають змістовну сторону динамічного стереотипу, зміст характеру. Той факт, що діти часто за своїм характером нагадують своїх батьків, залежить не лише від того, що вони успадковують від батьків їх тип нервової системи, а й від того, що вони своїми батьками виховуються, наслідують їх поведінку, звичні для них способи діяльності, мову, ті чи інші моральні якості і т. д.

Характер людини тісно пов'язаний

з усіма сторонами її психічного життя. Насамперед слід вказати на тісний зв'язок характеру з темпераментом. Відомо, що акад. І. П. Павлов ставить темпераменти людей в безпосередню залежність від типів їх нервових систем. Щодо цих останніх, то вони визначаються силою, рівновагою та рухливістю процесів збудження та гальмування. Коли ці процеси у людини сильні, урівноважені і рухливі, то за своїм темпераментом вона буде сангвініком, коли ці процеси у людини будуть сильні, урівноважені, але малорухливі, інертні, то за своїм темпераментом вона буде флегматиком, коли ці процеси у людини сильні, але неурівноважені, то вона буде холериком, і, нарешті, при наявності слабості в нервовій системі людини процесів збудження та гальмування вона буде меланхоліком.

Які ж риси характеру людини визначає її темперамент?

Темперамент людини, в якому виявляється тип її нервової діяльності, являє собою динамічну сторону її характеру. Темперамент виступає в таких характерологічних особливостях людини, як врівноваженість або неврівноваженість її поведінки, рухливість або інертність, підвищений або знижений тонус активності людини, легкість чи трудність пристосування її до нових умов, нових обов'язків і т. д.

Але впливаючи на характер людини, темперамент сам змінюється під впливом тих чи інших рис її характеру. Характер людини, вироблений нею соціальні настанови, моральні поняття, звички і навички, з одного боку, можуть посилювати деякі риси темпераменту (наприклад, підносити життєвий тонус людини), а з другого боку—знижувати, маскувати їх (напр., дисциплінованість зменшує невитриманість, неврівноваженість). І. П. Павлов мав це на увазі, відрізняючи, наприклад, флегматиків діяльних від флегматиків лінивих, сангвініків, які зайняті змістовною, корисною діяльністю, від сангвініків пустих, метушливих базік, які від неробства і презирства до

серйозної праці шукають легких розваг.

Виробляючи в собі позитивний характер, людина дістає змогу володіти своїм темпераментом, стримувати його прояви, якщо вони розходяться з її вимогами до своєї поведінки. А. П. Чехов у листі до своєї дружини О. Л. Кніппер-Чехової писав: «Ти пишеш, що заздриш моєму характеру. Мушу сказати тобі, що від природи характер у мене різкий, гарячковий. (Чехов говорить тут звичайно про темперамент.— П. Ч.). Але я звик стримувати себе, тому що розпустити себе порядній людині не пасує. Раніше я виробляв чорт зна що».

Характер людини найтісніше пов'язаний з її життєвою спрямованістю, світоглядом, ідеологією.

Світогляд радянських людей, який формується у них в процесі боротьби за побудову комунізму, яскраво позначається на складі їх характеру. У характері передових радянських людей поєднуються найкращі людські риси — колективізм, гуманізм, правдивість, чесність, скромність, працьовитість, ясний розум, тверда воля і т. д.

Єдність спрямованості і світогляду, яку ми спостерігаємо у наших людей, не приводить до нівелювання, стирання індивідуальних особливостей їх характеру. Люди з однаковою спрямованістю і світоглядом можуть мати і фактично мають різні характери. Так, напр., Фурманов і Чапаєв, герої Краснодона, маючи однакову життєву спрямованість і однаковий світогляд, були різними за своїми характерами. Всі вони робили одну справу, мали перед собою у житті одні цілі, але способи їх діяння при досягненні цих цілей були різними.

Тісний зв'язок існує між характером людини і її пізнавальною діяльністю, її розумом. Розумові риси особистості становлять істотну сторону в структурі її характеру. До таких розумових рис, які в процесі розвитку і виховання стають характерологічними рисами людини, можна віднести спостережливість, вдумливість, розсудливість, поміркованість, розважливість, критичність, самокритичність і т. д.

Розумові риси характеру людини при цьому виступають як у своїх позитивних, так і від'ємних якостях, оскільки, залежно від умов життя і виховання, люди бувають і спостережливими і неспостережливими або мало спостережливими, критичними і некритичними у своїх ставленнях до себе і до інших. Рисом характеру, за якою людина може відрізнятись від інших людей, може бути і її розсудливість, при наявності якої вона, перед тим як діяти, всебічно оцінює обставини, враховує можливі наслідки своїх дій, і нерозсудливість, коли вона не обдумує своїх дій, не планує їх, діє під впливом першого імпульсу і т. д.

Не менш тісно характер людини пов'язаний з її почуттями. В почуттях виявляються найтонші особливості психічного складу, характеру людини. К. Д. Ушинський вказував, що в багатьох випадках «ніщо, ні слова, ні думки, ні навіть вчинки наші не виявляють так ясно і вірно нас самих і наше ставлення до світу, як наші почуття: в них чути характер не окремої думки, не окремого рішення, а всього змісту душі нашої і її складу».

Рисами характеру людини при певних умовах її життя, навчання і виховання стають такі її почуття, як почуття патріотизму, любові до своєї Батьківщини, почуття колективізму, дружби, товаришування, почуття відповідальності, обов'язку, власної гідності і ін.

Важливу роль в характері людини відіграє воля. Воля являє собою стрижень сформованого характеру. Говорячи про сильний характер людини, ми завжди маємо на увазі наявність у неї таких якостей, як наполегливість, рішучість, стійкість, самовладання і ін. Сильна воля є необхідним компонентом сильного характеру. Слабовольні люди є безхарактерними людьми, людьми, які не вміють стримуватися, керувати собою, своєю поведінкою і діяльністю. З розвитком волі людини зміцнюється і її характер. Відсутність добре розвиненої волі часто призводить до вироблення у людини таких від'ємних рис характеру, як неспіли-

вість, нерішучість, навіюваність і т. д.

Отже, у характері людини поєднуються пізнавальні, емоціональні і волеволі якості особистості. Вони виявляються у неї не поодинокі, а в певній системі, взаємозв'язку. Тому, щоб розпізнати характер людини, треба виявити у неї провідні його риси і розглядати їх у певній сукупності. «Коли ви уявите поодинокі риси зовсім окремо, — вказує І. П. Павлов, — то, звичайно, ви характеру людини не визначите, а треба взяти систему рис і в цій системі розібрати, які риси виступають на передній план, які ледве-ледве виявляються, затираються і т. д.»

В характері кожної людини можна розрізнити типові і індивідуальні риси. Типовими для даної людини є такі риси її характеру, які є у неї спільними з багатьма іншими людьми. Вони виникають внаслідок діяння на людей однакових обставин життя.

Проте загальні умови життя людей можуть по-різному виступати в кожному конкретному випадку. Ми знаємо, що існують відмінності в побуті окремих сімей, в формах сімейного виховання, відмінності в трудовому, культурному, духовному середовищі, що так чи інакше відбивається на характері людини. Ці відмінності в життєвих обставинах кожної людини зумовлюють індивідуальні особливості її нахилів, інтересів, потреб і смаків, почуттів і розуму, її характеру в цілому.

З усього сказаного видно, що характер є складною, синтетичною властивістю людської особистості. Тому зрозуміло, що розвинений характер може бути лише в дорослої, цілком сформованої людини.

Проте характер людини починає формуватися ще в ранні, переддошкільні і дошкільні роки її життя. Вже в ці роки при правильному вихованні закладаються основи для формування таких позитивних рис характеру, як радянський патріотизм, любов до Батьківщини, любов до праці і до людей, колективізм, ініціативність, правдивість, чесність, скромність, ввічливість, акуратність, витриманість, дисциплі-

нованість, сміливість тощо. У ці ж роки при неправильному вихованні можуть виникнути і деякі негативні риси характеру, як-от: індивідуалізм, егоїзм, лінощі, брехливість, зарозумілість, розбещеність, боягузтво, неакуратність, грубість та ін. Тому питанням виховання характеру в дітей треба займатися з раннього віку.

Розвиток характеру дитини тісно зв'язаний з її фізичним розвитком, розвитком її нервової системи і органів чуття. Лише при здоровому організмі, нормально діючій нервовій системі і органів чуття може здійснюватись нормальне взаємовідношення дитини з зовнішнім світом, вироблення нею тієї системи нових нервових зв'язків, які лежать в основі формування характеру. Всілякі відхилення від норми в фізичному розвитку дитини, впливаючи негативно на її психічний розвиток в цілому, негативно впливають і на розвиток її характеру. Тому ставлячи питання про виховання характеру дитини, насамперед треба подбати про створення умов для її нормального фізичного розвитку.

В основі формування характеру дитини, як це ми вже знаємо, лежить вироблення нею нових нервових зв'язків. Активне втручання у формування характеру вимагає від нас уміння регулювати процес вироблення нею цих зв'язків, а щоб уміти регулювати, треба знати особливості вищої нервової діяльності дітей цього віку.

Відомо, що нові нервові зв'язки починають формуватися у дітей дуже рано, вже в першому півріччі їх життя. Спочатку вони утворюються досить повільно і являються недосконалими, нестійкими, але з часом цей процес прискорюється, а самі зв'язки стають досконалішими, стійкішими. Перші нові нервові зв'язки виробляються у дітей лише на безпосередні подразники — звукові, світлові, запахові і т. д., а з часу оволодіння ними мовою — і на словесні подразники, які, за виразом акад. І. П. Павлова, являючись «сигналами сигналів», замінюють подразники безпосередні. У дітей дошкіль-

ного віку нові нервові зв'язки на словесні подразники виробляються дуже легко і у великій кількості. Це відкриває нові великі можливості виховання. Користуючись словом, вихователі можуть не лише прискорювати вироблення у дітей відповідних нових нервових зв'язків, а й керувати цим процесом.

Але в розвитку вищої нервової діяльності дітей є одна особливість, на яку завжди треба зважати. Дослідження показують, що в переддошкільному і дошкільному віці в нервовій системі дітей процеси збудження домінують над процесами гальмування. Особливо слабкими в цьому віці є процеси внутрішнього гальмування, тобто ті процеси, яких з народження у дитини немає і які виробляються у неї в процесі життя, виховуються. Тому діти цього віку значно легше виробляють позитивні умовні рефлексі, тобто рефлексі діяти, і значно трудніше виробляють від'ємні рефлексі, тобто рефлексі утримуватися від дії. Це яскраво позначається на поведінці дітей раннього і дошкільного віку. Вони, як правило, дуже непосидючі, жваві, рухливі, але нестримані. Тому одне з важливих завдань виховання дітей цього віку, зокрема виховання у них характеру, полягає в тому, щоб систематично вправляти їх на стриманість, від чого процеси внутрішнього гальмування у них значно міцнішають. Внаслідок цього контроль кори великих півкуль головного мозку дітей зростає, вони починають діяти обдуманіше, стають дисциплінованішими, поступово виробляють здатність свідомо керувати своєю поведінкою і діяльністю.

В основі формування характеру дітей лежать не поодинокі нові нервові зв'язки, а цілі їх системи. Ці системи зв'язків, з допомогою яких дитина пристосовується до зовнішнього світу, урівноважується із своїм оточенням, називаються, як ми вже зазначали, динамічними стереотипами. Їх утворення обумовлюється певними умовами життя дітей, їх режимом. Режим дітей, тобто строго визначений і дозований в часі денний розпорядок їх

життя і діяльності, є, на думку акад. І. П. Павлова, тим зовнішнім стереотипом, який породжує внутрішній динамічний стереотип.

Встановлений і твердо додержуваний режим життя і праці дитини, обумовлюючи виникнення необхідних систем нових нервових зв'язків, динамічних стереотипів, разом з тим сприяє вихованню у неї цілого ряду рис характеру таких, як дисциплінованість, акуратність, наполегливість і ін., привчає її до саморегуляції і самоконтролю. Відсутність чіткого, твердого режиму погано впливає на формування характеру, створює передумови для виникнення його негативних, від'ємних рис. Тому виховання характеру у дітей завжди треба починати з організації режиму їх життя і діяльності та створення умов для його неухильного виконання.

Характер у дітей починає формуватись з наслідування ними поведінки, дій і вчинків інших людей. Здатність до наслідування виникає у дітей дуже рано. Це положення стане ясным, коли ми нагадаємо, що початкове засвоєння дітьми мови цілком засновується на наслідуванні ними мови дорослих, яке відбувається, як відомо, дуже рано, наприкінці першого — на початку другого року їх життя.

Спочатку об'єктами цього наслідування бувають батьки дітей, старші брати та сестри, інші рідні, з якими вони часто спілкуються. Нерідко можна спостерігати, як діти 4 — 5 років, наслідуючи батьків, переймають їх манеру ходити, розмовляти, вітатись, щось робити. Дошкільнята часто з захопленням розповідають про діяльність своїх батьків і відтворюють її у своїх іграх.

Потім об'єктами цього наслідування стають вихователі дитячих садків, дорослі знайомі люди, інші діти. Такими об'єктами наслідування в дітей цього віку можуть бути і герої оповідань, про яких їм читають, герої казок, про яких їм розповідають. Наслідуючи ті чи інші риси уподобаних людей, діти поступово перетворюють їх у риси свого власного характеру.

Тому при вихованні характеру дітей в сім'ї та дитячих садках важливо, щоб діти завжди мали перед собою зразки відмінної поведінки, на яких могли б вчитися. Важливо, щоб і в тій літературі, яку їм читають, вони знаходили зразки, гідні для наслідування в тому чи іншому відношенні. Несприятливою для виховання характеру дітей є та обстановка, в якій вони часто спостерігають негативні прояви поведінки, від'ємні риси характеру людей. Особливо згубними для формування характеру маленьких дітей є такі ситуації, в яких вони спостерігають прояви нечесності, брехливості, обману тощо в поведінці близьких, авторитетних для них людей.

Переймаючи ті чи інші риси характеру дорослих людей шляхом наслідування, діти-дошкільники дістають уявлення про те, як треба поводити себе, також і в процесі спеціальної виховної роботи з ними. Так, наприклад, проводячи з дітьми бесіди етичного змісту, дорослі роз'яснюють їм, що можна робити і чого не можна, що означає поводити себе добре, а що погано. Усвідомлюючи правила і норми громадської поведінки, діти поступово виробляють такі риси характеру, як правдивість, чесність, скромність, ввічливість тощо.

Але виховуючи у дітей характер шляхом етичних бесід, ми не повинні обмежуватись створенням у них правильних уявлень про норми і правила поведінки, прийнятої в суспільстві. Завжди треба домагатися того, щоб уявлення дітей про правильні дії стали у них звичками правильно діяти. Цього можна досягти лише вправлінням у правильних діях. Виховання подібних звичок має бути ідеалом кожного вихователя, бо «добра звичка, — писав колись К. Д. Ушинський, — є моральний капітал, покладений людиною у свою нервову систему; капітал цей росте безперервно і процентами з нього людина користується все своє життя».

Формування характеру дитини відбувається в процесі її діяльності. Особливо важливе значення в фор-

муванні характеру дітей дошкільного віку має ігрова діяльність. В процесі ігор, зокрема групових, колективних ігор, у дітей починають формуватись такі риси характеру, як ініціативність, спостережливість, допитливість, організованість, дисциплінованість, винахідливість, сміливість і ін. На це правильно вказував А. С. Макаренко, говорячи, що «виховання майбутнього діяча відбувається насамперед у грі».

Використовуючи ігри з метою виховання характеру дітей-дошкільників, треба свідомо підходити до їх добору. Кожна з них має бути проаналізована з погляду тих якостей, вихованню яких вона сприяє. Адже ж ясно, що одні ігри більше, наприклад, сприяють вихованню організованості, другі — спостережливості, треті — ініціативності, четверті — сміливості і т. ін. На серйозну увагу заслуговує також і сама організація ігрової діяльності дітей. Найважливішим моментом тут є розподіл ролей дітей в іграх відповідно до їх індивідуальних особливостей. Для нас має бути зрозумілим, що у дітей занадто рухливих, непосидючих треба виховувати стриманість, у дітей загальмованих, інертних — рухливість, у дітей боязливих — сміливість і т. д.

Відповідно до цього треба визначити і їх ролі в іграх, бо ігнорування індивідуальних особливостей дітей при організації і проведенні ігор часто від'ємно позначається не лише на ході ігрової діяльності, а й на її виховній ефективності.

Важливу роль у формуванні характеру дошкільників відіграє посильна їх участь у трудовій діяльності. Спостерігаючи за працею дорослих людей і самі беручи в ній посильну участь, діти навчаються поважати працю і людей праці. Систематична участь дітей у трудовій діяльності виховує у них працьовитість, інтерес і любов до праці, звички працювати. Додержання певних строків у виконанні дітьми трудових завдань сприяє вихованню у них акуратності, а переборення труднощів, які при цьому зустрічаються, — вихованню сили волі, наполегливості і інших вольових якос-

тей. Працюючи, діти навчаються правильно оцінювати свої можливості, привчаються до самоконтролю, до регуляції своєї діяльності.

В трудовій діяльності дітей дошкільного віку закладені великі виховні можливості. При вихованні дітей-дошкільників ці можливості явно недооцінюються. Особливо яскраво ця недооцінка виступає при вихованні дошкільників в сім'ї. Є загальновідомим, що в багатьох випадках діти-дошкільники в сім'ях не несуть ніяких трудових обов'язків, що дуже зле позначається на формуванні найцінніших рис їх характеру. Тому найважливіше завдання всіх педагогів, і особливо педагогів дошкільних установ, полягає в тому, щоб в найкоротший час усунути цей недолік сімейного виховання.

Деякі цінні риси характеру старших дошкільників, зокрема такі, як вдумливість, допитливість, ініціативність, спостережливість, уважність, посидючість, старанність, почуття відповідальності, обов'язку і ін. формуються під час навчальних занять з ними. Це ті риси характеру дітей, які найтісніше пов'язані з їх розумовим і вольовим розвитком і які найбільше визначають ступінь їх підготовленості до навчання в школі. Тому запровадження цих занять в старших групах дитячих садків є вкрай необхідним. Важливо лише, щоб ці заняття ні за своїм змістом, ні за формою проведення не перевищували вікових можливостей дітей, що, на жаль, іноді має місце.

Важливе значення для формування деяких рис характеру дітей-дошкільників, особливо тих із них, які пов'язані з почуттєвою стороною їх психічного життя, мають заняття по естетичному вихованню в дитячому садку, заняття з музики, малювання, співів, танців, драматизації і ін. Маються на увазі такі риси характеру, в яких виявляється ставлення дітей до музики, живопису, до всього красивого в людях, в їх вчинках і ін. Свідоме використання цих занять з метою виховання характеру дітей завжди дає позитивні наслідки.

Отже, як бачимо, формування характеру дитини-дошкільника здійс-

нюється під впливом різних факторів. Щоб забезпечити виховання повноцінного характеру дитини, треба урахувати всі ці фактори. Це завдання уже само по собі дуже складне, але воно ще більше ускладнюється тим, що одні й ті ж фактори, як показують спостереження, впливають на формування характеру дітей по-різному, залежно від умов життя дитини, її віку, її індивідуальних особливостей.

При вихованні характеру у дітей завжди треба зважати на те, що в житті деяких із них нерідко складаються такі ситуації, які дуже несприятливо позначаються на цьому процесі.

Вкрай несприятливо на формування характерів дітей позначаються так звані тепличні умови життя. Створюючи такі умови, батьки обереігають своїх дітей від будь-яких сторонніх впливів, кутають їх в десять одеж на холоді, не дають дмухнути на них свіжому вітерцеві, загодовують їх ласощами, залешують, звільняють від усякої трудової діяльності і т. ін. Не давши своїм дітям відчутти ні голоду, ні холоду, ні якихось зусиль, зв'язаних з переборенням труднощів при досягненні цілей, батьки тим самим виховують своїх дітей безвільними, безініціативними, нецілеспрямованими, черствими егоїстами, індивідуалістами і т. д. Найчастіше це буває в сім'ях, в яких діти ростуть одинаками, але іноді це має місце в сім'ях з двома-трьома дітьми, де батьки у своєму ставленні до дітей керуються єдиним принципом — принципом безмежної, але нерозумної любові. Розкриття очей таким батькам на нерозумність і навіть на небезпечність такого їх ставлення до своїх дітей — громадський обов'язок не лише вчителів та вихователів, а й усіх чесних людей, які спостерігають таке калічення дітей.

Несприятливо на формування характеру дітей в сім'ї впливає неоднакове ставлення батьків до своїх дітей. Іноді буває, що із двох дітей в сім'ї одна дитина являється «улюбленою», яку надмірно запещують, а друга, навпаки, «нелюбимою», до

якої ставляться суворо, карають за найменші провини. В обох цих випадках батьки виховують негативні риси характеру у своїх дітей: в одної — безвільність, егоїзм, невтриманість, а в другої — негативізм, озлобленість, замкнутість. Навіть така ситуація, коли обое дітей в сім'ї є любимими, але одна дитина є улюбленцем батька, а друга — улюбленцем матері, негативно впливає на виховання характеру у дітей.

Виключно негативний вплив на формування характерів дітей, як показують спостереження, мають розлади в сім'ях між батьками і особливо такі розлади, які іноді призводять до руйнування родини. В запалі своїх сварок і чвар батьки іноді забувають про своїх дітей, не бачать тієї шкоди, яку вони наносять їх вихованню, зокрема, вихованню їх характеру. Гостро переживаючи незгоди між батьками, діти стають нервовими, роздратованими, неслухняними, вередливими, починають грубіянити, поводити себе неввічливо і нечемно. Немає нічого гіршого у вихованні дітей в сім'ї, як втрата батьками авторитету у своїх дітей.

Наявність негативних рис в характерах дітей ставить перед нами завдання поруч з вихованням займатися також перевихованням характеру. Оскільки негативні риси характерів дітей дошкільного віку найчастіше породжуються неправильним вихованням в сім'ї, то перевиховання їх треба розпочинати з виховання самих батьків, з озброєння їх правильними поглядами на виховання і раціональними, доцільними прийомами виховання. Лише при встановленні єдиної лінії, єдиного підходу до дітей в сім'ї і дитячому садку може бути забезпечене як виховання позитивних, так і викорінення негативних рис характеру дітей.

Пристаючи до перевиховання негативних рис характеру дітей, треба зважати, що в основі кожної з них лежать раніше утворені нервові зв'язки. Отже, щоб перевиховати ту чи іншу рису характеру дитини, треба перебудувати одні нервові зв'язки на інші. Вироблення дитиною негативної риси характеру було зв'язано з вправлінням, тобто повторенням однієї й тієї дії багато разів підряд. Перевиховання цієї риси характеру на нову, позитивну рису теж потребує вправління, причому це вправління має бути тим тривалішим, чим міцніше вкорінилася негативна риса, чим міцнішими є ті нервові зв'язки, навички і звички, на які вона спирається. Всі негативні риси характеру дитини можуть бути перевиховані, але треба пам'ятати, що ця робота є дуже складною і потребує значних зусиль, наполегливості від самих вихователів. Адже ж загальновідомо, що процес виховання нових якостей в психіці дитини є легшим, ніж перевиховання раніше утворених якостей на нові.

З усього сказаного раніше видно, що характер — це справді складна синтетична властивість особистості людини. Формування характеру відбувається на протязі тривалого часу життя людини. З більш-менш сформованим характером ми маємо справу лише у дітей старшого віку та дорослих людей. Але формування характеру людини розпочинається з раннього віку. Дошкільний вік посідає в цьому процесі виключно важливе місце. Правильно вказує проф. О. М. Леонтьєв, що саме в цьому віці починає складатися особистість в її основних психологічних рисах. Ось чому ми надаємо такого важливого значення питанням вивчення і виховання характеру дитини-дошкільника.